

УДК 504:336.226

Проблеми екологічного оподаткування та шляхи їх вирішення

Найденко О.Є.

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри оподаткування
Харківського національного університету імені Семена Кузнеця

Статтю присвячено проблемам екологічного оподаткування в Україні та розробленню шляхів вирішення цих проблем. Проаналізовано показники викидів в атмосферне повітря в регіональному розрізі, досліджено види екологічних податків, які справляються в зарубіжних країнах, виявлено наявні проблеми екологічного оподаткування та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: екологічний податок, забруднюючі речовини, навколишнє природне середовище, ставки екологічного податку, ліміт викидів.

Найденко А.Е. ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Статья посвящена проблемам экологического налогообложения в Украине и разработке путей решения этих проблем. Проанализированы показатели выбросов в атмосферный воздух в региональном разрезе, исследованы виды экологических налогов, взимаемых в зарубежных странах, выявлены имеющиеся проблемы экологического налогообложения и предложены пути их решения.

Ключевые слова: экологический налог, загрязняющие вещества, окружающая природная среда, ставки экологического налога, лимит выбросов.

Naidenko O.E. PROBLEMS OF ENVIRONMENTAL ASSESSMENT AND SOLUTIONS

The article deals with the problems of environmental taxation in Ukraine and the development of solutions to these problems. In particular, analysis of indicators of atmospheric emissions by regions investigated types of environmental taxes, which are levied in foreign countries, revealed the existing problems of environmental taxation and proposed solutions.

Keywords: environmental tax, pollutants, the environment, the environmental tax rate, emissions limit.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Екологія є, напевно, однією зі сфер, якій в Україні не приділяється достатньо уваги, хоча наслідки Чорнобильської катастрофи мали б навчити країну тому, що екологічне питання має стати одним із пріоритетних. Наслідком цього стало стрімке збільшення кількості онкохворих в Україні, кількість яких перевищила вже мільйон жителів [1].

Якщо поглянути на регіональний аспект, то перші три місця за викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря займають Дніпропетровська, Івано-Франківська та Запорізька області (табл. 1), а серед міст України – Дніпро, Одеса, Краматорськ (табл. 2). У I півріччі 2016 р. у 15-ти містах України рівень забруднення повітря оцінювався як високий, це: Дніпро, Одеса, Краматорськ, Слов'янськ, Кам'янське, Херсон, Лисичанськ, Маріуполь, Київ, Луцьк, Миколаїв, Запоріжжя, Кривий Ріг, Ужгород, Рубіжне [2].

Високий рівень забруднення повітря був зумовлений здебільшого значними середніми концентраціями формальдегіду, діоксиду

азоту, фенолу, фтористого водню, оксиду вуглецю, завислих речовин.

Загальний рівень забруднення атмосферного повітря в містах України у I півріччі 2016 р. оцінювався як високий. Порівняно з I півріччям 2015 р. рівень коефіцієнта зріс із «підвищеного» до «високого» [2].

На відміну від України екологічні проблеми є першочерговим питанням країн ЄС, оскільки забруднення навколишнього середовища є причиною збільшення смертності. Фундаментом природоохоронної політики в економічно розвинених країнах є максимальне забезпечення дотримання екологічних стандартів на всіх стадіях діяльності природокористувачів.

Згідно з оприлюдненими Всесвітньою організацією охорони здоров'я даними про якість повітря, у багатьох містах забрудненість повітря досягає рівнів, які загрожують здоров'ю людей. За оцінками ВООЗ, більше 2 млн. осіб гинуть щорічно в результаті вдихання найдрібніших частинок, присутніх у забрудненому повітрі всередині приміщень і на вулиці [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема екологічного оподаткування приділяла увагу багато науковців [5–15].

В науковій роботі О.М. Тищенко та С.В. Антоненко зосередили увагу на тому, що «ефективність податкової політики у сфері охорони атмосферного повітря знаходиться на достатньо низькому рівні. Це свідчить про необхідність внесення низки коректив, які можуть позитивно вплинути на дієвість заходів податкового впливу, що неодмінно позначиться на рівні соціально-економічного розвитку в Україні» [13].

Д. Серебрянський вважає, що «досвід країн із розвинутою ринковою економікою переконує, що основною метою екологічних податків (зборів) є не поповнення державного бюджету, а стимулювання платника до позитивного та відповідального ставлення до

навколишнього середовища. Отримані при цьому кошти можуть спрямовуватися на стимулювання охорони навколишнього середовища споживачами, розроблення та впровадження безвідходних технологій, утилізацію відходів тощо» [12].

І.В. Шевченко вважає, що «подальший успішний розвиток економіки будь-якої країни залежатиме від упровадження ефективної екологічної політики та нових підходів до вирішення глобальних проблем, зокрема запровадження інноваційних економічних механізмів» [15].

На думку Н.Л. Авраменко, «оптимізація господарської діяльності суб'єктів підприємства та пошук ефективних економічних методів стимулювання до охорони НПС та раціонального використання природних ресурсів є одним із невирішених завдань

Таблиця 1

Забруднення повітря в обласних центрах України, кількість викидів, кг [3]

Область	Кількість викидів, кг	Область	Кількість викидів, кг
Дніпропетровська	223	Миколаївська	14
Івано-Франківська	162	Одеська	11
Запорізька	111	Закарпатська	9
Вінницька	84	Київська	9
Черкаська	46	Рівненська	9
Львівська	41	Тернопільська	8
Полтавська	39	Херсонська	8
Чернігівська	32	Житомирська	7
Харківська	20	Волинська	5
Сумська	16	Чернівецька	4
Кіровоградська	15	Донецька	Дані відсутні
Хмельницька	15	Луганська	Дані відсутні

Таблиця 2

Комплексний індекс забруднення атмосферного повітря (КІЗА) міст України у I півріччі 2016 р. [2]

№ з/п	Місто	КІЗА	№ з/п	Місто	КІЗА	№ з/п	Місто	КІЗА
1.	Дніпро	12,3	14.	Ужгород	7,7	27.	Івано-Франківськ	3,6
2.	Одеса	10,9	15.	Рубіжне	7,7	28.	Українка	3,6
3.	Краматорськ	10,7	16.	Рівне	6,6	29.	Житомир	3,6
4.	Слов'янськ	10,4	17.	Сєвєродонецьк	6,4	30.	Тернопіль	3,5
5.	Кам'янське	10,0	18.	Львів	5,6	31.	Харків	3,5
6.	Херсон	9,9	19.	Кременчук	5,3	32.	Полтава	3,4
7.	Лисичанськ	9,8	20.	Вінниця	5,0	33.	Олександрія	3,4
8.	Маріуполь	8,7	21.	Черкаси	5,0	34.	Чернігів	3,0
9.	Київ	8,7	22.	Суми	4,9	35.	Ізмаїл	3,0
10.	Луцьк	8,4	23.	Кропивницький	4,5	36.	Світловодськ	2,9
11.	Миколаїв	8,4	24.	Хмельницький	4,4	37.	Бровари	2,9
12.	Запоріжжя	8,1	25.	Чернівці	4,2	38.	Обухів	2,7
13.	Кривий Ріг	8,1	26.	Біла Церква	3,8	39.	Горішні Плавні	2,1

для сталого екологобезпечного розвитку України» [5].

Н.В. Новицька наголошує, що «резерви зниження навантаження на навколишнє природне середовище можуть бути швидко вичерпані, тому важливим є пошук шляхів надання економічному зростанню нової якості, щоб відновлення економіки, зростання промислового виробництва супроводжувалися впровадженням ефективних природоохоронних технологій. Екологічні податки в комплексі з іншими економічними інструментами в практиці розвинених країн світу ефективно та широко використовуються для досягнення даних цілей» [9].

У роботі І. Базилевича [6] зазначається, що проявом ефективного екологічного оподаткування є рівень зростання обсягів екологічних зборів (платежів) і надходжень від них до бюджетів усіх рівнів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значні досягнення у сфері екологічного оподаткування, залишаються невирішеними питаннями реформування ставок екологічного податку в регіональному розрізі, впровадження (за прикладом країн ЄС) декількох нових видів екологічних податків для стимулювання суб'єктів господарювання до зниження забруднення навколишнього середовища.

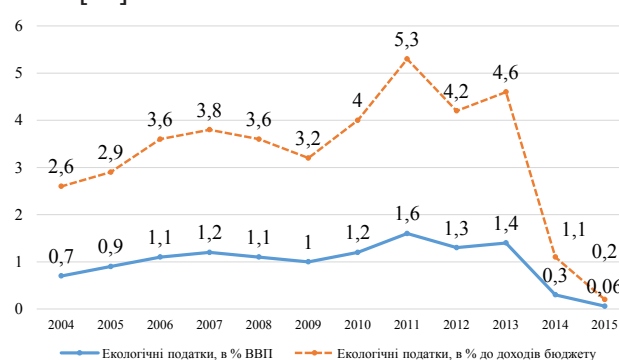
Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження наявних проблем у сфері екологічного оподаткування та розроблення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно зі ст. 14.1.57 ПКУ, екологічний податок – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 р. [16].

Термін «екологічний податок», наведений у Податковому кодексі України, відповідає загальному визначенню, що використовується Європейським Співтовариством, OECD і Міжнародним енергетичним агентством (IEA) [11].

На даний час екологічний податок (ЕП) не є бюджетоутворюючим. Надходження від ЕП протягом 2004–2015 рр. становили від 2 369,1 до 1105,4 млн. грн. На рис. 1 представлено

динаміку частки ЕП у доходах бюджету та ВВП [17].

Рис. 1. Динаміка частки екологічного податку в доходах бюджету та ВВП у 2004–2015 рр. [17]

Протягом аналізованого періоду частка екологічного податку в доходах бюджету коливалася в межах від 0,2% до 5,3%, у ВВП – від 0,06% до 1,6%.

На динаміку обох показників значно вплинула економічна криза 2009 та 2013 рр. Так, у 2009 р. темп падіння частки екологічних податків у доходах бюджету становив 11,1%, у ВВП – 9,1%, а в 2013 р. відповідно становив 76,1% та 78,6%.

Запровадження Податкового кодексу України (ПКУ) призвело до значного зростання надходжень екологічного податку. Крім підвищення ставок, запровадженого ПКУ, це зумовлено деякою активізацією економічної активності після економічної кризи.

Зменшення надходжень екологічного податку в 2014–2015 рр. було зумовлене зменшенням обсягів викидів забруднюючих речовин суб'єктами господарювання, що стало наслідком економічної кризи в Україні, коли багато промислових підприємств працювало протягом тижня в кращому випадку один-два дні.

Однак однією з найголовніших підстав зменшення обсягів екологічного податку в 2014–2015 рр. є зникнення з переліку об'єктів оподаткування екологічним податком викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення. Але разом із тим в Україні було підвищено ставки акцизного податку на автотранспортні засоби, що в умовах інфляції та ставок акцизного податку в євро дало змогу отримати бюджету додаткові кошти у вигляді саме акцизного податку.

Суми видатків зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища повинні відповідати податковим надходженням з екологічного податку в регіонах України, оскільки в протилежному випадку

можна стверджувати про необґрунтованість розміру ставок екологічного податку, а саме про їх заниження в певних регіонах, оскільки їх розмір не забезпечує дохідну частину відповідних бюджетів на достатньому рівні для виконання покладених на них завдань.

Оскільки розмір сплаченого екологічного податку є прямим відображенням завданої шкоди навколишньому природному середовищу, а впровадження даного податку покликане покращити та відновити екологічний складник, то теоретично сума бюджетних витрат на таке відновлення не повинна бути

меншою за сплачену на даній території суму екологічного податку.

Світовий досвід екологічного регулювання показує, що для захисту інтересів громадян та національних виробників світова спільнота намагається скоординувати свої дії у сфері екологічного оподаткування.

Нині в країнах – членах ОЕСР та ЄС широко застосовується понад 520 різновидів екологічних податків, які стимулюють суб'єктів господарювання зменшувати викиди забруднюючих речовин. Причому кількість таких екологічних податків порівняно з 90-ми роками

Таблиця 2

Екологічне оподаткування в країнах ЄС [7]

Категорія платежу	Стислий опис платежу	Країна
Плата за забруднення водних об'єктів	Розмір плати залежить від обсягів та виду забруднюючих речовин, що скидається у водні об'єкти.	Німеччина, Франція, Австрія, Фінляндія, Ірландія, Польща, Естонія, Латвія, Чехія
	На обсяг плати, крім виду та обсягів забруднюючих речовин, також впливає можливість дифузії забруднюючої речовини з киснем.	Нідерланди
Податок на продукти (товари)	Встановлюється у вигляді націнки до ціни товару, який або на етапі його виробництва, або в процесі споживання забруднює середовище.	Німеччина, Литва, Швеція
	Податок на відходи електричного та електронного устаткування включається до ціни товарів.	Швеція, Чехія, Франція, Бельгія, Австрія
	Збір за утилізацію телевізорів, комп'ютерів та ін. апаратури, розмір якого залежить від ваги об'єкту, що підлягає утилізації.	Німеччина, Словаччина, Литва
	Плата за продукцію, яка не відповідає певним екологічним стандартам.	Польща
	Плата за продукцію із вмістом хлорфторвуглецю.	Чехія
	Податок за розміщення відходів на полігонах.	Країни ЄС
Податок, що сплачується аеропортами	Податок на авіап перевезення, розмір якого залежить від кількості пасажирів у літаку на одному рейсі та дальності польоту.	Німеччина, Великобританія
	Податок за шумове забруднення.	Чехія
Податок на добрива та пестициди	Податок на добрива, діє у вигляді націнки до ціни товару.	Австрія, Фінляндія, Нідерланди, Швеція
	Збір за сірчані добрива та поховання невикористаних добрив.	Бельгія
	Податок на пестициди (націнка до ціни товару).	Данія
	Податок на добрива та пестициди.	Норвегія
Податок за викиди ЗР в атмосферне повітря СДЗ	Вуглецевий податок.	Фінляндія, Швеція, Норвегія, Нідерланди
	Податок, що встановлюється в результаті здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферу. Його розмір залежить від обсягів та виду такої забруднюючої речовини	Інші країни ЄС

XX ст. збільшилася в 3,5 рази (кількість податків становила близько 150 найменувань) [7].

Перелік екологічних податків, що діють у країнах ЄС, представлено у табл. 2.

Головною особливістю екологічної політики країн ЄС є те, що вона спрямована на попередження виникнення забруднення навколишнього середовища шляхом проведення екологічної оцінки, види якої представлено на рис. 2.

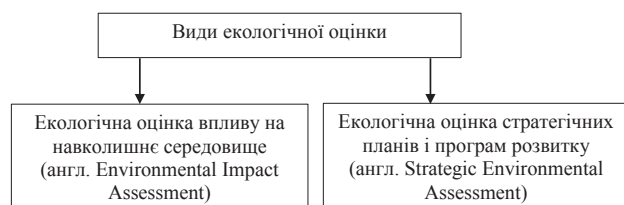

Рис. 2. Види екологічної оцінки країн ЄС

Оцінка впливу на навколишнє середовище (ОВНС) представляє собою процедуру оцінки ймовірних наслідків промислової діяльності для навколишнього середовища і здоров'я людей на етапі планування (проекування) такої діяльності. Оцінка впливу на навколишнє середовище є обов'язковою процедурою і одним із ключових елементів запобігання забрудненню навколишнього середовища в усіх розвинених країнах світу, міжнародних фінансових установах [10].

В Україні статистичні дані свідчать про відсутність залежності розподілу витрат на здійснення охорони навколишнього природного середовища від розміру акумульованого екологічного податку певного регіону та рівня життя. Так, наприклад, у регіонах країни, де рівень життя досить високий, витрати на здійснення охорони навколишнього природного середовища можуть удвічі перевищувати розмір екологічного податку. Отже, спостерігається невиконання головного призначення екологічного податку в конкретному регіоні країни.

Таким чином, виникає необхідність у розгляді перспективи впровадження диференціації ставок екологічного податку за регіонами. Так, ставки мають бути вищими у більш «забруднених» регіонах, що дасть змогу швидше покращити екологічне становище на даних територіях та стимулювати суб'єктів господарювання до придбання більш екологічно безпечного обладнання чи застосування більш екологічно безпечних технологій виробництва продукції.

Окрім того, екологічне оподаткування України характеризується відсутністю підвищення ставок екологічного податку в разі здійснення

забруднення навколишнього природного середовища понад установлені ліміти (до прийняття Податкового кодексу України діяла норма, яка передбачала десятикратне збільшення нормативу в разі перевищення лімітів викидів забруднюючих речовин). Застосування підвищених ставок за понадлімітне забруднення широко використовується країнами ЄС, окрім того, деякими з них встановлено не лише коефіцієнти кратності за таке забруднення, а й взагалі оподаткування здійснюється за прогресивною шкалою: чим більше викидів, тим вища ставка екологічного податку.

Для стимулювання господарюючих суб'єктів до зниження обсягів забруднення навколишнього природного середовища та для покриття завданих збитків повною мірою пропонується повернути до українського законодавства систему лімітів із застосуванням прогресивної шкали ставок до понадлімітного забруднення та здійснення шоквартальної індексації ставок екологічного податку з урахуванням індексу інфляції станом на кінець звітної квартили.

Ураховуючи те, що Україна є аграрною країною, актуальності набуває питання запровадження досвіду країн ЄС щодо податку на добрива та пестициди. Використання добрив має негативні наслідки, оскільки добрива можуть потрапляти до ґрунтових вод і робити її непридатною до споживання. Крім того, у разі порушення технології застосування добрив в атмосферне повітря надходять азот та інші забруднюючі речовини, а ґрунти можуть стати непридатними для сільськогосподарського використання. У разі використання пестицидів забруднюється атмосферне повітря шляхом надходження до нього токсичних речовин. Окрім того, пестициди вбивають мікроорганізми, що містяться у землі, що також впливає на родючість ґрунтів.

Висновки з цього дослідження. У сучасних умовах екологічне оподаткування виступає одним із найважливіших елементів регулювання стану навколишнього природного середовища. Однак діюча система екологічного оподаткування в Україні є не ефективною, про що свідчать залежність обсягу надходжень екологічного податку, передусім від економічних циклів, а не від чинного податкового законодавства; зменшення витрат суб'єктів господарювання на інновації (у тому числі пов'язані з екологією); нераціональний розподіл сум екологічного податку.

У країнах ЄС є такі види екологічного податку, існування яких не передбачено

чинним законодавством України, які дійсно стимулюють суб'єктів господарювання до зменшення викидів забруднюючих речовин. Характерною рисою екологічної політики європейських країн є застосування комплексу інструментів впливу на суб'єктів господарювання для забезпечення екологічної безпеки всередині країни. Основними з таких інструментів впливу на суб'єктів господарювання є:

– встановлення високих штрафів за понадлімітне забруднення навколишнього природного середовища за порушення правил поводження з відходами;

– надання субсидій приватним фірмам на забезпечення екологічно безпечного виробництва;

– надання низьковідсоткових кредитів на впровадження екологічно чистого процесу виробництва;

– застосування прискореної амортизації, що дає змогу більш швидкими темпами оновлювати основні засоби;

– впровадження пільгових ставок або загалом звільнення від ПДВ операцій із продажу екологічної техніки;

– впровадження пільгового режиму оподаткування нерухомості для природозахисних споруд.

З урахуванням досвіду європейських країн щодо екологічного оподаткування пропонуються такі рекомендації (табл. 3).

Наведені напрями вдосконалення екологічного податку мають дати змогу вирішити наявні проблеми щодо неефективності екологічного оподаткування, що, своєю чергою, сприятиме покращенню екологічної ситуації та економічному становищу країни шляхом підвищення експортного потенціалу країни.

Таблиця 3

Проблемні аспекти та шляхи реформування екологічного податку

Статті ПКУ,	Недоліки чинного законодавства	Пропозиції
Ст. 243–247, 249	Підвищення ставок екологічного податку здійснюється один раз на рік шляхом внесення змін до ПКУ.	Впровадити щоквартальну індексацію ставок екологічного податку.
Ст. 243–247, 249	Наявність однакового розміру ставок екологічного податку для всіх регіонів країни.	Здійснити диференціацію ставок екологічного податку в розрізі регіонів країни.
Ст. 243, 245	Відсутність системи лімітів щодо здійснення викидів/скидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря/водні об'єкти.	Впровадження прогресивної шкали коригуючих коефіцієнтів, що застосовуються до ставок екологічного податку за понадлімітні викиди/скиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря/водні об'єкти
Ст. 243.1, 243.2	Невідповідність ставок податку за викиди 1 т конкретного виду забруднюючих речовин в атмосферне повітря до ставок податку, що встановлюються залежно від класу небезпечності речовини.	Привести у відповідність ставки податку за викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за назвою та класом небезпечності забруднюючих речовин
Розділ VIII ПКУ	ПКУ не передбачено оподаткування екологічним податком добрив та пестицидів.	Запровадити екологічний податок за виробництво та імпорт добрив та пестицидів

ЛІТЕРАТУРА:

1. В Україні нарахували більше мільйона онкологічних хворих [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/1090486-v-ukrajini-narahuvali-bilshe-milyona-onkologichnih-hvorih.html>.

2. Огляд стану забруднення навколишнього природного середовища в Україні у і півріччі 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cgo.kiev.ua/data/ukr-zabrud-viz.../f160829105102.

3. Где в Украине жить хорошо. Рейтинг комфортности украинских городов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://focus.ua/ratings/359647/>.

4. Вплив забруднення атмосферного повітря на стан здоров'я / ВГО «Жива планета» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zhiva-planeta.org.ua/upload/vpluv-a-p-na-zdorovie-ludey.pdf>.

5. Авраменко Н.Л. Шляхи удосконалення системи екологічного оподаткування в Україні / Н.Л. Авраменко, З.В. Шпильківська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/12.pdf>.

6. Базилевич І. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку / І. Базилевич, А. Борушевич, О. Веклич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/files/national_ecology.pdf.
7. Веклич О. Урахування зарубіжного досвіду екологічного оподаткування для підвищення фіскальної ефективності справляння екологічних податків в Україні / О. Веклич // Екологічне оподаткування: збірник наукових праць за результатами науково-практичних заходів; НДІ фінансового права. – К.: Алерта, 2013. – С. 128–133.
8. Молдован О.О. Щодо реформування оподаткування господарської діяльності, пов'язаної з експлуатацією природних ресурсів України: аналітична записка / О.О. Молдован [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/281/>.
9. Новицька Н.В. Причини і наслідки реформування екологічного оподаткування в Україні / Н.В. Новицька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvnudpsu/2011_1/Novitskaya_N_V.pdf.
10. Андрусевич А. Жити по-європейськи: оцінка впливу на довкілля та якість життя / А. Андрусевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/ECOLOG/y/zhiti-po-yevropeyski-ocinka-vplivu-na-dovkilliya-ta-yakist-zhittya-.html>.
11. Рибачок Н.П. Екологічне оподаткування в Україні / Н.П. Рибачок // Екологічне оподаткування: збірник наукових праць за результатами науково-практичних заходів; НДІ фінансового права. – К.: Алерта, 2013. – С. 83–86.
12. Серебрянський Д.М. Європейський досвід запровадження та функціонування системи екологічного оподаткування: уроки для України / Д.М. Серебрянський, Ю.В. Юценко // Вісник податкової служби України. – 2009. – № 41. – С. 41–45.
13. Тищенко О.М. Дослідження ефективності податкової політики у сфері охорони атмосферного повітря / О.М. Тищенко, С.В. Антоненко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2012. – № 1(12). – С. 155–161.
14. Шако А.О. Ефективність екологічного оподаткування в Україні / А.О. Шако [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Foa_2015_1_14.
15. Шевченко І.В. Екологічне оподаткування: зарубіжний досвід і Україна / І.В. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/10_2-1434110670.pdf.
16. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
17. Надходження податків до Зведеного бюджету України в 2004–2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://treasury.gov.ua/main/uk/publish/-category/22813>.